

**UNIVERSITATEA DE MEDICINĂ, FARMACIE, ȘTIINȚE ȘI
TEHNOLOGIE « GEORGE EMIL PALADE » DIN TÂRGU MUREȘ**

**ȘCOALA DOCTORALĂ DE LITERE, ȘTIINȚE UMANISTE ȘI APLICATE
DOMENIUL: FILOLOGIE**

HERMENEUTICA SACRULUI ÎN POEZIA ROMÂNĂ MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

Doctorand:

Ciprian Claudiu CIULA

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Dorin Ștefănescu

TÂRGU MUREȘ

2022

Motto:

*Bucură-mi sufletul, cu Chipul Tău,
Hristoase!*

CUPRINS

ARGUMENT	6
 CAPITOLUL I HERMENEUTICA, O PERSPECTIVĂ LITERARĂ ȘI TEOLOGICĂ	11
1.1. Ce și cum interpretăm	11
1.2. Hermeneutica textului poetic	21
 CAPITOLUL II: POEZIE, PSALM, RUGĂCIUNE	33
2.1. Arghezi între sacru și actul creator	33
2.1.1. Psalmii, spațiu logosiac al întâlnirii	39
2.2. Lucian Blaga. Vocația nemetafizică a Începutului	49
2.2.1. Adevăratul centru al omului este Dumnezeu	60
2.2.1.1. „și s-a făcut Om... Iar omul nu mai poate fi decât Viață”	67
2.3. Ștefan Augustin Doinaș. Rostiri	78
2.3.1. Opera, singura biografie a unui spirit creator	83
2.3.2. Psalmii lui Ștefan Augustin Doinaș	98
 CAPITOLUL III: POEZIA EXISTENȚEI TRANSFIGURATE	97
3.1. Vasile Voiculescu. Înălțimea discretă a inimii	97
3.1.1. Așezare poetică și conjuncturi istorice	97
3.1.2. Vasile Voiculescu. Tainicul fericirii isihaste. O hermeneutică a sacralului în poezie	110
3.1.3. Ultimele sonete. Scara pe care iubirile își povestesc Iubirea	120
3.2. Daniel Turcea. Epifaniile	132
3.3. Ioan Alexandru. Între noi e doar Cuvântul	142
3.3.1. Între-zăriri critice și teologice	142
3.3.2. Pământ transfigurat. O predoslovie la patericul sufletului românesc	151

CAPITOLUL IV POEZIE ȘI CONVIETUIRE ÎN LOGOS	162
4.1. Epectazele în poezia lui Nicolae Ionel	162
4.2. Dan Damaschin. Experierea și aproximarea sacrului	184
4.2.1. Voi cine ziceți că sunt eu?	186
4.2.2. Logosul, treapta experierii poetice	192
 CONCLUZII	 202
 BIBLIOGRAFIE	 207

Devine evident, chiar de la început, un aspect foarte important și anume teza de față nu are pretenții de exhaustivitate, cu privire la lirica religioasă, iar o restrângere a câmpului de investigare constă în faptul că, deși există și alți poeți români care abordează această temă, raportarea la sacru, interesul nostru vizează doar studiul anumitor poeți, pe care i-am considerat reprezentativi prin profunzimea și claritatea stilului scriiturii. Cercetarea noastră reprezintă nu numai un caracter recuperator, ci și o perspectivă prin care dorim să ilustrăm și să argumentăm importanța filologică, teologică și hermeneutică a creațiilor lirice pătrunse de atingerile sacre, într-un parcurs în care perspectiva sintetică și spiritul de analiză se îmbină, sperăm, armonios.

Este important, de asemenea, să menționăm că evidențierea adevărilor teologice în forma lor *canonică*, nu reprezintă un obiectiv final, în acest demers hermeneutic, ci, dimpotrivă, vom căuta orice *aproximare* a Sacrului, prezentă în poeziile ce vor fi studiate. În acest studiu am căutat să *armonizăm* fundamentarea teologică, atât cu abordările criticii literare, cât și cu punctele de sprijin din filosofie și hermeneutică. Rămânem la înțelegerea că manifestările hieratice ale Divinului vor întâmpina de fiecare dată umanul, în întreaga definire ce îl cuprinde; pentru că nimic nu poate ține deoparte Iubirea de cel ce alege să-și îndrepte privirea și rostirea într-o dorire a întâlnirii cu El.

Orice dialog este existențial, căci a înțelege înseamnă a transforma câmpul percepției și al conștiinței prin noutatea propusă prin dialogul activ. Discernământul ne-obiectual¹ propus de actul hermeneutic, ca măsură de elucidare a sensurilor, printr-o raportare la poezie, creează o *teologie* a lui. Și astfel, demersul devine *încredere* în Sens, *căutare* de Sens, *restaurare* de Sens și *instaurare* de Sens.

Folosim aceleași cuvinte, dar înțelesul lor poate fi radical diferit, în aceste domenii de specialitate. Cu alte cuvinte, suntem constrânși de propriile noastre reprezentări. Dialogul este deci strict imposibil dacă nu avem o metodologie a dialogului. Așezarea în dialog a hermeneuticii teologice și a hermeneuticii literare pe tema interpretării textului liric sacru,

¹ Firescul rațiunii nu e să devină chip al reprezentărilor exterioare, ci să urce scara înțelegerii prin sensuri spre o noutate continuă. Viața, ca raport și dialog activ al omului cu sacru, este noutate zilnică a înțelegerii, a simțirii și pătimirii noastre. Trezvia este starea de luciditate a ființei, e starea dinamică a abordării potențialului ei. Subiectivismul raportării la Sens (ca înțelegere imediată) creează stări de dependență de sine, inoculând valoarea ca fundament al ființei și astfel imediatul (realul) devine răspunsul comod în defavoarea transcendentului. Căderea într-o certitudine (absolută sau adevăr situațional, regionalizat) aduce după sine o staticitate a căutării și raportării la sens și astfel ne-cunoștința umană devine definiția noastră despre adevăr. Hermeneutica devine, astfel, o etapă în reșezarea firească omului în dialog cu sacru, prin care omul se explică ca *sacru poetic*. Dialogul devine astfel o teofanie în care omul primește nevăzutul și necuvântul ca treaptă în re-cunoașterea Ființei.

întregește înțelegerea viziunii raportării poezilor la Sacru și a interferențelor celor două *căi*, printr-un demers deopotrivă cultural și existențial. Orice formă de creație este indisolubil legată de un moment concret și specific, de o realitate particulară din care rezultă și pe care o exprimă, deschizându-se, în același timp, spre sensuri universale. De aceea, considerăm că actul creației poetice, e un act de mărturisire a Vieții, sau, putem spune: poezia este viața ce a surprins într-o clipă – Omul.

Ceea ce propunem în acest demers este o perspectivă cuprinzătoare atât a relației dintre poezie și Sacru, cât și modurile de abordare a sacrului în creația unor poeți reprezentativi ai poeziei religioase românești, moderne și contemporane. Orice cultură e o *coincidență a contrariilor*, urcând în substratul ei cel mai adânc spre o regăsire tainică a Sensului, prin care *formele originale* ale ei să își descopere sublimul prin rostirea Lui. O primă condiție este suspendarea prejudecăților, astfel încât prin istoricitatea noastră ce intră în contact cu moșteniri ale trecutului să conturăm un dialog de sensuri.

Hermeneutica teologică s-a aplecat prea puțin asupra poeziilor religioase ale literaturii române, de inspirație biblică. Interpretarea teologică nu poate așeza textul laic religios la nivel de adevăr teologic, iar orice forțare de a ridica textul spre Adevărul revelat e o exagerare. Un text religios liric, probat prin expresia ființării poezilor, nu poate fi redus la o abordare strict estetică, exegeza teologică scoțând în evidență aproximările în dialogul direct (ne)cuvântat al poezilor cu Logosul.

Lumea începe să devină opacă și închisă, într-un raport de absență a sacrului, deși perceput, totuși refuzat, ca *mod* de a privi Viața în timpul de azi. O ființă a dialogului în definirea lui ontologică, omul acestui azi devine cuvânt monologal fără ecou, o egolatrie a personalismului ce-și caută în mod autonom definirile, departe de scara înțelegerii ce duce inevitabil la Sacru. Vom căuta să reliefăm prezența Sacrului cercetând urcușul nevăzut al poezilor pe *scara înțelegerii* în textele studiate. Sintagma *scara înțelegerii* devine model al studiului prin particularitățile evidențierii deschiderilor de sens în raport cu Sacrul, dar și așezările ce apar în taina întâlnirii dintre poeți și Logos. O trecere firească de la acest închis *ce sunt?*, spre o mărturisire autentică prin *pentru cine sunt?*. Apropierea de rost, prin îndepărtarea de sensul imediat, sau uzitat, ca factor limitativ al umanului, deschide *poeților* perspectiva manifestării Sacrului, dincolo de rigoarea rațională ce o presupune încadrarea.

Teza de doctorat *Hermeneutica sacrului în poezia română modernă și contemporană*, abordează un segment al literaturii române, ce tinde să intre într-un con de umbră față de noile tendințe ale scrierii literare de azi, dar care oferă de fiecare dată, noi perspective de interpretare, având în centrul demersului hermeneutic depistarea imaginilor religioase și analizarea lor în contextul poetic al spațiului teologic-literar. Ca element inovativ al abordării hermeneutice, în

analiza urmelor sacre din poeziile studiate, îl reprezintă modelul propus al *scării* (scara lui Iacov, cf. Facere 28, 12), ce reliefează saltul de la semnificațiile *decorative* a formelor sculpturale ale sacrul în textele poetice, spre *matricea* formelor esențiale, vii, ca valoare universală a raportării omului la Sacru.

Metodele de cercetare vor demonstra caracterul aplicat al hermeneuticii sacrului, din perspectivă literară, dar și teologică, în funcție de deschiderea pe care textele poetice, propuse spre studiu, le oferă acțiunii noastre de a sonda și a pătrunde *înțelegerile-trăite* de poeți, în *căutările-așteptări* ale Sacrului. Recuperarea sacrului, din perspectiva hermeneuticii teologice și literare, reprezintă un obiectiv principal, alături de evidențierea întrepătrunderii celor două domenii, ca balans comparativ și analitic în studiul textelor poetice.

Astfel, în primul capitol ***Hermeneutica, o perspectivă literară și teologică***, ne propunem să surprindem principalele direcții pe care hermeneutica le primește, în analiza textelor literare, din perspectiva teologică, literară și filosofică. Problema verosimilității atinge atât pragul experienței, cât și cel al comprehensiunii, în demersul hermeneutic al textului literar. Cunoașterea specifică a științelor spiritului solicită o obiectivitate cu totul diferită, ceea ce indică o *certitudine* deosebită. Putem spune că ceea ce este absent (în ființare) e mai prezent, decât ceea ce este prezent în ființă, dar absent în căutarea poetică. Această deducere e un prag pe care hermeneutica nu îl poate trece, și anume, absenta-prezență în ființare și prezența-absență în ființă. Cu alte cuvinte, ceea ce rămâne în discursul interpretativ se așează în afara posibilităților, pe care, lăuntricul poetic cucerit de Logos, le poate crea. Actul hermeneutic va urca și el o scară a înțelegerii, alături de sensurile ce se descoperă în textele poetice, spre o hierofanie a Cuvântului spre care toate (sensurile) tind.

Capitolul II ***Poezie, Psalm, Rugăciune*** urmărește conștiința poetică aflată într-o tensiune a așezării și definirii în Sacru, a luptei cu slăbiciunea firii înclinată spre bucuriile lumii, dar nu ca un dualism radical ontologic, ci mai degrabă, a unui demers spre dobândirea *poziției* față de Sacru prin (ne)înlăturarea firii atinse de cădere. Oricât de plăcut, de vifcător, de inițiativ ar părea păcatul, ca stare de eludare a Sacrului, nu poate conține în el decât iraționalul, din care Viața nu irumpe. Rodul amar al vieții din *copacul singuratic* a adus acest gând din cea lume, așteptând o regăsire și o reșezare în sens. Rămâne întotdeauna în om, ca pulsione a vieții interioare, gândul cel negândit dar simțit al inimii, Divinul. Părăsirea, ca treaptă a noii creații, descoperă urmele intimității între om și Dumnezeu, căci, dacă nu ar fi acest dincolo de cuvinte rămânând toate în Cuvânt, ar deveni uitare, iluzie, abatere sensibilă de la căutarea adevărată a Sensului vieții și ființei. Firul hermeneutic ce străbate capitolul își găsește claritatea în fundamentarea: nu căderea a apropiat Iubirea de om, ci dorința Sacrului de a recupera omul, ca ființă liberă, în dialogul început prin creație. Credința se dezvăluie ca o zbatere creatoare ce poartă chemarea divină.

Capitolul III *Poezia existenței transfigurate* își propune să evidențieze perspectiva năzuinței poetice în actul cunoașterii, ca atitudine față de Sacru, dar și ca pregătire continuă de a maximiza instanțele contextului istoric, în vederea întâlnirii și trăirii Sacrului. Articularea nouă a vieții celor ce caută să fie parte a trăirii Sacrului, devine stare *osebită* față de *problema umană* a epocii, de eliminare a lui Dumnezeu, pentru ca omul să reintre în posesia măreției autonome. Se întâlnesc astfel două deschideri, una a omului ce așează întrebările fundamentale dincolo de Adevărul revelat, într-o așteptare a nu știm (încă) ce, și deschiderea pe care o așează raportarea la *Prezentul etern*, care nu poate fi niciodată într-un *dincolo absolut*, în raport cu făptura creată. Viața atinsă de perspectiva hristică este, de la sine, *opusă oricărei speculații*.

În Capitolul IV *Poezie și conviețuire în Logos* ne propunem să abordăm rostirea ca mărturisire a credinței prin poezie. Orice descoperire divină e precedată de un act suitor uman, cel puțin ca asumare a intrării în comuniune cu Sacrul. Aflarea acestui temei în intimitatea ființării, dă curaj omului de a propune această imposibilitate umană de a pătrunde în proximitatea Nepătrunsului divin. Ceea ce face posibil acest salt este calea pe care divinul o așează ca treaptăuitoare a întâlnirii. Simțul sacru re-așează aproximarea, ca rostire poetică, în limitele înțelegerii, dar și în denecuprinsul ce potențează o asemenea intrare în relație cu divinul. Admitem că orice turnură umană, ca act de rostire și chemare a divinului, implică ca final o depășire reală a oricărei aproximări. Trăirea sacrului devine integrativă, confirmând în mod just toate valorizările pe care conștiința umană le-a cuprins iconic. Această experiență a sacrului *înalță arcul de boltă* care unește valorile cele mai îndepărtate. Și astfel, aproximarea acestui dincolo devine experiența sacră a lui *acum*.

Încercarea de a înfrâna neliniștea interioară, prezentă în raportul de creștere prin dialogul cu sacru, devine o activitate interioară tensionată prin care poezii încearcă câștigarea realității ființei, ca singură certitudine trăită. Corectarea aproximărilor ce survin prin trăirea neînțeleasă a realității *poet-sacru manifestat*, nu face altceva decât să arunce ființa într-o antinomie față de propria realitate. Ceea ce nu este propriu devine mai intim decât tot ceea ce a pătruns firea prin trăire și înțelegerea de până atunci. Iar acest *acum* nu e nimic din tot ceea ce a fost și poate fi, deoarece ceea ce este (până acum) nu e decât ceea ce ființa a cuprins. Dar acest *acum* (ce e?) cuprinde înțelesul știut, deschizându-l spre un posibil ne-cuprins ce îl cuprinde; toate cele asumate și înțelese se lasă cuprinse de acoperământul pe care rațiunea îl așează prin numirea iconică, dar cele ce sunt dincolo, descoperă cele ale firii, lăsând loc prin ne-rostire Logosului. Se descoperă, în raport cu această relație poet-divin, că veșnica eroare este tocmai setea de a acoperi prin înțelegere deschiderea pe care realitatea ființei o poate primi prin lumina Logosului.

Aliniindu-se, prin tematică, studiilor teoretice care au abordat comparativ și analitic, din perspectivă filologică și teologică, raportarea la sacru și urmele sacrului în înțelegerea poetică, în

poezia românească modernă și contemporană, dar propunând un *alt* metalimbaj în modelul hermeneutic, teza pornește de la ideea unei întrepătrunderi sanguinice a domeniilor culturale, filosofice și teologice și are ca finalitate *imediată* evidențierea Nepătrunsului în creația literară și a actului creator, în tensiunea spre Sacru.

Dincolo de orice *îndepărtare* a divinului, prin acest *este fără să fie*, rămâne misterul ce se dezleagă la nivelul ființei, ca iubire de nepătruns, ce întipărește în firea umană nevăzutul-prezent și întotdeauna dorit. Acest dincolo de orice numire, s-a numit pe Sine Început de iubire, Lumină fiitoare ce așează nevăzutul în ceea ce se vede, ca Dar dăruit înainte de a fi (prezent). Darul trebuie mai întâi să fie, și să se reverse, printr-o deșertare necondiționată, în/prin care, Dumnezeu se deșertează pe Sine în actul dăruitor. Așa cum omul își dobândește libertatea față de propria libertate prin efortul pe care îl așează în fața urcușului ca lămurire față de chipul lumii, ce l-a cuprins, tot așa *libertatea* lui Dumnezeu se vădește prin deșertarea Darului ca act de iubire ce îl așează peste om, dincolo de vrednicia sau chemarea dorită a omului. De aceea, nu un Dumnezeu care *dă de gândit* devine căutarea împlinirii existenței, ci un Dumnezeu care *dă de văzut și de iubit*, cum spune poetul - *propria-ți sfășiere începută stângaci dinăuntru*.

CONCLUZII

Actul hermeneutic este o creație nouă și o re-așezare a celor noi în noua creație, având ca sens al așezării deschiderea spre o creație continuă. Ca eveniment se impune prin nevoia de a înțelege raportarea esențială la celălalt, diferit de noi și întru totul intim, prin cuprinderea ce ne-o dă primirea celuilalt. Conștientizarea aspectelor, ce își fac simțită prezența în acest eveniment al întâlnirii cu celălalt, fac posibil actul hermeneutic. Prin urmare, putem spune că ceea ce derivă din această întâlnire, a două lumi, relativ de sine stătătoare, reprezintă câștigul hermeneutic.

Actul hermeneutic este un eveniment creator, ce se creează și creează în același timp, atât ca realitate istorică prin textul rezultat, cât și ca noutate apofatică, prin paradoxul creat în hermeneut, și anume, hermeneutul devine atât cel creator, cât și spațiu al creației, *reconfigurând așezarea sa în raport cu ceea ce este pentru a fi*.

Ambiguitatea ineputabilă ce o propune ca for de început creator poezia, în actul hermeneutic, impune înțelegerea unei ne-conceptualizări a cuprinderii de sens. Echivocitatea cuvântului poetic își află demnitatea în faptul de a corespunde integral echivocității ființei umane. Poezia este o re-așezare vie pe scara înțelegerii și asumării de sens, ca o formă continuă de creație posibilă în/prin noi sensuri, ce descoperă o creație nouă și nu modul de a cuprinde prin actul gândirii intenția poetică. O intenție de sens ce revendică existența sensului, fără, însă, a-i simboliza cuprinderea. Orice simbol își pierde reprezentarea în timp, devenind infidel față de ceea ce este chemat să reprezinte, dar existentul rămâne același nou și neschimbat, în raport cu încercarea noastră de a-l temporaliza și a-l încadra, sau chiar de a-i limita izvorârea. Paradoxul oricărei determinații este că ea limitează existența în același timp în care o consacră.

Dacă actul creator este lipsit de prezența sacrului, ca relație personală, concretă și reală, autentică și intimă între om și Dumnezeu, el (n.n. actul creator) devine și se limitează la o încercare de a dubla, aproape inutil, aparențele lumii. Astfel, iluzia, ca imagine distorsionată a Ideii, devine confuzie cu valoare de adevăr, în cel care acceptă imitația ca treaptă a înțelegerii. La polul opus, cel ce pătimește întâlnirea prin Logos, primește, ca într-o icoană, imaginea originară a Frumosului, spre care el, creatorul, își avântă privirea interioară. Deși gândul, prin actul creator, tânjește după formă, împlinirea lui e în afara formei, în tăcerea creatoare.

Limbajul liric se confundă pe alocuri cu trăirea limpede și autentică a Adevărului, într-un flux de ritmuri și de cuvinte, în care imaginile își croiesc drumul când cuvintele prind forma Rostirii. Întâlnim pe parcursul cercetării noastre poeți într-o căutare lucrătoare a Cuvântului în vers, care își exprimă tensiunea ființială prin experiențe de netăgăduit. „Cuvântul se întinde pe

Sine pretutindeni (...) toate le umple de cunoștința Sa”⁸⁰⁹ și astfel, textele lirice își grăbesc parcă mărturisirea, urcând pe scara tainică a întâlnirii unice și unitare cu Adevărul.

Deși actul lecturii aduce o stare de fragmentare în cei ce parcurg textul, prin zonele de interes, aducând în mod concret o subiectivitate a abordării, totuși subiectul sau tema textului poate impune o rigoare și o de-limitare a actului hermeneutic. Cu toate acestea s-ar putea spune că ambiguitatea, ne-așezarea sau dezordinea ideilor și complexitatea lor în același timp ar aduce un nou suflu, cel puțin în câmpul interogației. În ambele situații considerăm că urmărirea unei așezări finale, indiferent de calea aleasă, este în defavoarea întâlnirii. Actul hermeneutic nu este o necesitate, ci o experiență deschisă. Acest *a fi* într-un act de experiență lasă, totuși, loc transcendentului oricărei condiționări imanente. Finalitatea unui gând rămâne oricând și pentru totdeauna Adevărul, chiar dacă înțelegerea se află într-o conjunctură a unei varietăți de orizonturi (n.n. de sens) individuale și culturale. A vedea sens în ceva presupune o treaptă a înțelegerii, dar a crea premisele apariției Sensului e mult mai mult.

Dacă ne rezumăm la abilitatea textului de a plasticiza evidențele, ne alegem doar cu singularități efemere, profunde, de dorit, posibile și chiar universale, dar fără a ieși din rutina concretului. Deși unic, prin construcția și structura sa, evenimentul poartă o amprentă a repetabilității și, deci, a recunoașterii unei universalități comune. Este, deci, în același timp ne-asemuit și asemuit deopotrivă. Ceea ce poate da un aspect de discordanță și împlinire evenimentului, rămâne totuși, manifestarea Logosului, ca Martor și Plinitor al posibilităților. Această prezență a Logosului în posibilul nostru, deconstruiește modelul înțelegerii, punând ca treaptă de asumare în înțelegere smerenia. Smerenia este o golire de formă a gândirii, într-o așteptare continuă și o obișnuire cu Dumnezeu. Schimbarea aduce atât o perturbare interioară, cât și o perturbare a percepției și asumării exterioare a (con)textelor. Cu alți ochi ai inimii privește realitatea descoperită de text cel atins de Sacru. Ceea ce părea la îndemână, prin puținătatea sau chiar coerența în sens, devine prin îndoiala așezată, prin acest prezent de Necuprins, o origine a noii realități a înțelegerii-trăite.

Credința nu lucrează cu o condiție ideală, ci cu una concretă, existentă efectiv prin particularitatea abordării și căutării Sensului existenței. Ea se obligă să ia act de non-sensul și absurdul ce împresoară violent și copleșitor pe om, să le demaște și să-l elibereze, introducându-l în lumea Sensului biruitor.

Acest zbucium al omului în care sacrul este doar motiv de evadare din cotidian (v. Arghezi), sau moft filosofic dobândit printr-un elitism cultural (v. Blaga), o idee ce încarcă de frumos limitativul lumii imediate (v. Doinaș), o scindare a realității interioare într-o altă realitate decât cea a sinelui, ca o detașare de eul biografic, tinde, uneori, spre o patologie creatoare, ce nu

⁸⁰⁹ Atanasie cel Mare, *Tratat despre întruparea Cuvântului*, op.cit., p.110.

poate reprezenta un fundament, pentru a reliefa relația poet-Divin. Aceste stări agonice ale luptelor interioare nu aduc decât mărturia unui deplâns neajuns uman al neîmplinirii.

A deveni început și principiu, nu atât ca normă sau etică, ci ca o descătușare față de așezările-neasumate ale lumii istorice, e o încercare de a răpi sacrului primordialitatea manifestării (v. Blaga), ca descoperire în calea căutărilor, și a așeza răspunsul înaintea oricărei interogații ființiale. Nimic nu mulțumește mai puțin Întrebarea, ce revendică tot și toate, ca răspunsul, oricât de nou s-ar arăta în construcție. Obiectualizarea ca act final al cuprinderii, ca ceea ce e primit, scris și redat vederii spre pre-gustare, cade sub povara comparațiilor. A compara, a cântări, te dezvăță în mod total de ingenuitate; cunoașterea îmbracă mirarea în posesiune, apoi posesiunea devine nostalgie, iar nostalgia devine normă.

Pătimirea de a fi rostit de Logos, de a rostui Necuprinsul, de a reaseza lumea înțelegerii și a cuprinderii pe temeiul Logosului întrupat, o poate dobândi omul doar ca raportare adevărată la Început. Omul nu e creator de sens, dar poate, prin treapta ce o descoperă Cuvântul, să așeze sensul primit în calea celui care urcă spre un dincolo. Orice ridicare din ceea ce se înțelege spre ceea ce Logosul lasă să se *între-zărească*, reprezintă un început al recuperării, prin interogații nepărtinitoare, a definirii umane în Lumina divină (v. Daniel Turcea). Inteligibilul este inherent sensibilului și imanentului, de aceea vitalitatea poetică, uneori agasantă pentru cei care trăiesc molcom adevărul credinței, creează o punte exegetică între ceea ce poate fi și ceea ce este evident.

Nu putem vorbi de o individualitate a căutărilor sacrului, decât prin înțelegerea că, pentru a câștiga această forță a rostirii, e nevoie de pierdere în raport cu ceea ce a fost până acum rostit în poezia religioasă. Pretextul poate aduce sau duce la prezență! Rațiunea umană însetează după cunoaștere, iar această cunoaștere se dovedește a fi integrală sau integratoare (v. V. Voiculescu). Contingentul nu poate fi cadrul atitudinilor religioase, căci realitatea ce se impune depășește înțelegerea umană. În sensul larg al expresiei, experiența religioasă este locul întâlnirii, iar textura timpului este martor al semnelor transcendenței și a vocației ontologice a omului de a recunoaște și de a rosti Sacrul. Orice demers prin care omul se reasează în lumina acestui dialog, între om și Dumnezeu, orientează și cadențează toate ale vieții, spre o singură bătaie a inimii și a rostirii, care este Numele Celui dorit și iubit – Hristos.

Singurul drum de regăsire a Nepătrunsului în cele mai intime spații ale ființei umane, în locul în care dintru început și-a așezat divinul mângâierea tăcută, ce cheamă continuu omul spre așezarea în tainicul loc al dialogului este inima (v. V. Voiculescu). Rămâne o înțelegere că această trecere de la dorința de a rosti divinul, spre primirea rostirii și prezenței divine, este calea și treapta pe care poeții au primit-o (v. Ioan Alexandru, Dan Damaschin), chiar și pentru o clipă. Și astfel, *fiind de față* Sacrul, *poetul* trăiește acest prezent etern, fără a avea nevoie de susținerea

unui trecut sau cândva posibil imaginativ. Poetul se găsește permanent într-o încercare de a surprinde urmele transcendente în două moduri: printr-o estetică laică sau printr-o estetică teologică (v. Nicolae Ionel). Prima are rolul de a crea o sensibilitate față de imaginea transcendentului, scoțând în evidență zbaterile umane în încercarea de a coborî Divinul în proximitatea umană, iar a doua devine un îndemn ascetic, condiție pentru a primi Cuvântul, accentuând schimbarea radicală din om, ce s-a produs prin darul tainic al întâlnirii. De aceea, cuvintele din poezia religioasă scapă de această cădere în starea săracă și peiorativă a exprimării transcendentului, prin prezența persoanelor, temelor și motivelor scripturistice. Textul își validează suplețea și frumusețea sensului prin cele ce sunt de față. Reprezentarea creează și ascunde ceea ce a creat, între ceea ce numim reprezentare și contrariul acesteia există o tensiune pe care o preia un alt termen, acea intenție proiectivă și transformatoare, ce se dovedește a fi *Ascunsul ce nu se ascunde*.

Poezia, fiind un limbaj cu conținut, poate exprima sacrul fără, totuși, să-l dezvăluie. Ea poate media sacrul între definirea umană și experiența umană în vecinătatea sacrului. Poezia este o fundamentare pentru cuvânt și pe cuvânt, ea caută, contemplă, cotopește și anulează în cristalizările limbajului apariții, metamorfoze, volatilizare, percepții ale prezențelor. Apofatismul manifestă o conaturalitate cu cuvântul poetic, care se află într-o întoarcere constantă la tăcere, chiar și prin exercitarea cuvântului. Poezia este experiența tăcerii limbajului ca un cuvânt cu tonul condensat, vocea tăcerii colectată de poet și transpusă de poet devine o limbă a Poeziei.

Obişnuința (n.n. ca nelămurire față de chipul lumii) creează depărtarea pe suprafața adâncului. Am putea spune că poetul poate fi partea care se teme de întreg, trăind o împletire cu lumea într-o fugă de Dumnezeu. O fugă bolnavă de sine, dinspre nicăieri spre niciunde, care nu mai are nevoie de adăpost, și-și face din disoluție o condiție a vieții. Obsedat de schimbări, închis veșniciei, poetul se închină efemerului, jertfind și cuvântul poetic (v. Blaga).

Poezia poate deveni o nădejde luminoasă ce a ridicat discursul filosofic spre o rânduială a cuvântului nu în Adevăr, ci prin Adevăr. Autenticitatea poeziei mărturisitoare se clădește prin cei ce sunt evocați în cuvântul poetic, căci nimeni nu poate fi lăsat afară de glasul ce ne-a purtat spre o naștere în Cuvânt (v. Ioan Alexandru). *Să mănânc lumină să devin cuvânt* este prima treaptă a nădejzii în poezie. Rostirea devine o stare de rugăciune, ce se așează în locul inimii, iar mintea, devenind simplă, devine dorire și încredințare a Celui rostit. Starea firească a omului atât de rară, (v. Ioan Alexandru) e cu atât mai mult de dorit, pentru că prin cei pătrunși de sfințenie se folosesc cei mulți. În acest firesc Dumnezeu și omul, în același cuvânt al încredințărilor reciproce, își rostesc doririle.

Rugăciunea patristică ce ia forma de imn sau imn acatist este o împreună rostire omului cu harul Divin. Rugăciunea are caracter de taină, de intimitate profundă a omului cu Dumnezeu,

ce nu are nevoie de o validare canonică. În cazul poemelor studiate, ce tind parcă spre *tinda* Bisericii, printr-o stare de înălțare a cuvântului poetic spre Dumnezeu, întâlnim dorința de raportare fermă a poezilor la Dumnezeu, dar și definițiile ce limitează manifestările lui Dumnezeu, ca o impunere în realitatea vieții umane, ca dovedire a *rostului* divin, apoi punerea lui Dumnezeu într-o lumină a *neatenției* Sale, ce a adus această zbatere obositoare numită viață; a unei regăsiri a propriei definiții, a definiției acceptate alături de Dumnezeu; Dumnezeu ca mesaj ultim al împlinirii vieții, Dumnezeu ca aducere aminte a ceea ce eram odată, Dumnezeu pentru că nu poate fi altfel, dovadă ca am văzut ce e absența Lui în om; Dumnezeu ca temă a unui *timp* ce a uitat omul, iar omul nu se mai poate defini pe sine în vacarmul neînțelesului și absurdului creat; Dumnezeu, măcar ca idee a unor idealuri axiologice, ce pot reaseza societatea într-un umanism, oricum ar fi el, în acest timp ce refuză Omul ca sens și fundament al vieții. Omul, ce nu mai încapă printre lucrurile care nu-l mai rostesc, printre simbolurile ce-i dădeau adâncime inimii, se trezește, neatent cum a ajuns, într-o îndrăzneală de a pune mâna pe această temă *sacral*, căutând să cuprindă în estetic Frumosul.

Există două trepte distincte pe care le-am întrezărit în poeziile studiate și care au frământat această neodihnă a lirismului în temă sacră, fără a le poziționa antinomic sau ca margini separate ale unei unice Căi. Prima treaptă pe care am întâlnit-o este acest *simț al sacralului* ce înobilează textul poetic, ca o ridicare prin cultură, la o statură a omului în cuvânt, dar care, lipsindu-se de gesturile lirice rămâne într-o închidere autonomă, din care întreprinde *dialogul*, spre o certificare și validare a ideilor și temelor dezbătute. Cealaltă treaptă este întâlnirea mărturisită între poet și Dumnezeu, descoperită prin strădania poezilor de a paleta cât mai multe orizonturi de sens și stări atinse de Divin, ce pun în lumina Logosului întregul creației, dar și lumea ce o poartă în rostirile ei. Conștiința poetică creștină și spiritul critic aduc în prim plan în textele poetice dezinvoltura interpretării și raportării la sacru, dar și o lecturare în texte a întregului uman mărturisit ce așteaptă lucid întâlnirea cu Dumnezeu. E un cuvânt al sărbătorii, liturgic (n.n. în care toți sunt roștiți), ce cheamă făptura spre Jertfa Iubirii, singurul Izvor de Adevăr și omenie. În rostuirile Logosului, graiul în care a crescut acest popor și-a păstrat neistovită forța regeneratoare dând de fiecare dată, în vremuri de restriște *lumini* spre luminarea neamului („Lumină spre descoperirea neamurilor” Luca 2, 29).

Scara - căci despre acest *urcuș greu și neîntrerupt* vorbește studiul nostru, a fost singura *ușă* prin care, cei ce au ales au intrat și au dobândit înțelegerea că pe jertfa Cuvântului se câștigă numele cel bun, poetul, ce poartă Numele în învierile repetate ale credinței. Rostul lăuntric al *scării* este căutarea, iar întâlnirea este așezarea ce (o) rodește Logosul în om. Fără un lăuntric redobândit ascetic, nimic nu se înveșnicește în om. Am putea spune că, odată cu *sfârșitul nesiguranței*, începe *nesiguranța sfârșitului*.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia operei

1. Alexandru, Ioan, *Pământ transfigurat*, prefată de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, col. „Biblioteca pentru toți”, Editura Minerva, București, 1982.
2. Alexandru, Ioan, *Imne*, Editura Litera, Chișinău, 1997.
3. Arghezi, Tudor, *Cuvinte potrivite*, Fundația Culturală „Principele Carol”, București, 1927
4. Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, Editura Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944.
5. Blaga, Lucian, *Elanul insulei*, Editura Dacia, Cluj, 1977.
6. Blaga, Lucian, *Opere I, Poezii antume*, ediție critică și studiu introductiv de George Gană, Editura Minerva, București, 1982.
7. Blaga, Lucian, *Opere 8, Trilogia cunoașterii*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, Editura Minerva, București, 1983.
8. Blaga, Lucian, *Opere II, Poezii postume*, Ediție critică de George Gană, Editura Minerva, București, 1984.
9. Blaga, Lucian, *Opere*, vol. IX, Editura Minerva, București, 1985.
10. Ionel, Nicolae, *Cuvânt în Cuvânt*, Editura Junimea, Iași, 1972.
11. Ionel, Nicolae, *Poezii*, Editura Junimea, Iași, 1979.
12. Ionel, Nicolae, *Vederea*, Editura Junimea, Iași, 1995.
13. Ionel, Nicolae, *Cîntece de leagăn*, Editura Fides, Iași, 2000.
14. Ionel, Nicolae, *Drumul spre Nume*, Editura Tehnopress, Iași, 2005.
15. Ionel, Nicolae, *Rugăciune*, Editura Fides, Iași, 1999.
16. Ionel, Nicolae *Lăuntrul Luminii, Cuvântul I*, Editura Doxologia, Iași, 2012.
17. Ionel, Nicolae, *Mireasma Luminii*, Editura Cartea Românească, București, 2014.
18. Damaschin, Dan, *Reculegeri și alte poeme*, Editura Albatros, București, 1981.
19. Damaschin, Dan, *Ziua fiului Omului*, Editura Eikon, București, 2016.
20. Damaschin, Dan, *Alfa și Omega. Conviețuirea mea cu Dumnezeu*, Editura Ecou Transilvan, Cluj-Napoca, 2022.
21. Doinaș, Ștefan Augustin, *Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974.
22. Doinaș, Ștefan Augustin, *Mai Mult ca Prezentul*, Editura Aius, Craiova, 1996.
23. Doinaș, Ștefan Augustin., *Micro-jurnal anti-jurnal*, Editura Eminescu, București, 1996.

24. Doinaş, Ştefan Augustin, *Alfabet poetic/poetic alphabet*, traducere de Cristina Tătaru, prefaţă de Grete Tartler, Editura Universităţii „Lucian Blaga”, Societatea Academică Anglofonă, Sibiu, 1996.
25. Doinaş, Ştefan Augustin, *Psalmi*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti, 2003.
26. Ştefan Augustin Doinaş, *Eu şi ceilalţi*, Alteritate, în „Secolul 21”, nr. 1-7/2002
27. Doinaş, Ştefan Aug., *Fraza lui Doinaş*, Editura Concordia, Arad, 2019.
28. Turcea, Daniel, *Epifania*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
29. Turcea, Daniel, *Racla de lumină*, în (E), Editura Carte Românească, Bucureşti, 1982.
30. Voiculescu, Vasile, *Gânduri albe*, Editura Cartea Românească, 1986.
31. Voiculescu, Vasile, *Călătorie spre locul inimii*, ediţie îngrijită şi notă asupra ediţiei de Radu Voiculescu, prefaţă Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1994.
32. Voiculescu, Vasile, *Integrala operei poetice*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Roxana Sorescu, Editura Anastasia, Bucureşti, 1999.
33. Voiculescu, Vasile, *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare. În traducere imaginară de V. Voiculescu*, traducere din limba engleză de Cristina Tătaru, prefaţă de Sever Trifu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.

Bibliografie critică

1. Anania, Valeriu, Poezia religioasă modernă, mari poeţi de inspiraţie creştină, Vasile Voiculescu - liniştea supremă a iubirii, în „Din spumele mării”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
2. Andriescu, Alexandru, *Psalmi în literatura română*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2003.
3. Apetroaie, Ion, V. Voiculescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1975.
4. Arghezi, Tudor, *Printre psalmi, Antologie*, ediţie îngrijită de Roxana Sorescu, Editura Art, Bucureşti, 2010.
5. Arion, George, *Interviuri*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1979.
6. Balotă, Nicolae, *Opera lui Tudor Arghezi*, Bucureşti, Editura Euro Press, 2008.
7. Balotă, Nicolae, *Lucian Blaga între demoni şi muze*, în vol. „Magistrul tăcerii. Memorial şi exegeze blagiene”, Editura Remus, Cluj-Napoca, 2011.
8. Băciuş, Nicolae, *O istorie a literaturii române în interviuri*, vol. I, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2005.
9. Bălu, Ion, *Ioan Alexandru, monografie*, Editura Aula, Braşov, 2001.
10. Beşteliu, Marin, *Tudor Arghezi – poet religios*, Cartea Românească, Bucureşti, 1999.

11. Boghici, C., Dinu, G., Șindrilaru, F., *Poezia românească. Antologie de texte comentate și aprecieri critice*, Editura Paralela 45, București, 2006.
12. Braga, Mircea, *Vasile Voiculescu în orizontul tradiționalismului*, Editura Minerva, București, 1984.
13. Cantacuz Streza, Diana, *Expresionismul poezilor ardeleni*, Editura Samuel, Mediaș, 2015.
14. Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982.
15. Chira, Justinian, Alexandru, Ioan, *Scrisori*, Editura Gedo, Baia Mare, 2001.
16. Cioculescu, Șerban, *Argheziana*, Editura Eminescu, București, 1985.
17. Cistelecan, Al., *Poezie și livresc*, Editura Cartea românească, București, 1987.
18. Cistelecan, Al., *Top ten*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
19. Constantinescu, Pompiliu, *Tudor Arghezi*, Fundația pentru literatură și artă. Regele Carol II, București, 1940.
20. Cristea Dan, *Faptul de a scrie*, Editura Cartea românească, București, 1980.
21. Cristea Enache, Daniel, *Generația '60: discursul artistic și discursul critic. Neomodernismul*, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2013.
22. Crohmălniceanu, Ovidiu .S., *Tudor Arghezi*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960.
23. *Dicționarul scriitorilor români*, vol. I, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994.
24. Doinaș, Ștefan Aug., *Lectura poeziei urmată de Tragic și demonic*, Editura Cartea Românească, București, 1980.
25. Dorcescu, Eugen, *Literatură și Metafizică. Eseuri, interviuri, mărturii*. Editura Calameo, 2014.
26. Dragomir, Alexandru, *Crase banalități metafizice*, Editura Humanitas, București, 2004.
27. Dragomir, Alexandru, *Cinci plecări din prezent*, Editura Humanitas, București, 2005.
28. Dragomir, Alexandru, *Semințe*, ediție îngrijită de Gabriel Liiceanu și Bogdan Mincă, Editura Humanitas, București, 2008.
29. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Cuvânt înainte la Vasile Voiculescu, Călătorie spre locul inimii*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994.
30. Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginea simbolică. Imaginarul*, traducere din limba franceză de Muguraș Constantinescu și Anișoara Bobocea, Editura Nemira, București, 1999.
31. Fanache, V., *Rangul ființei, în Eseuri despre vârstele poeziei*, Editura Cartea Românească, București, 1990.

32. Filipaș, Elena Zaharia, *Introducere în opera lui Vasile Voiculescu*, Editura Minerva, București, 1980.
33. Friedrich, Michael, *Dan Damaschin. Între viziunea unității și adâncirea în sine*, Editura Timpul, Iași, 2014.
34. Gavrilu, Leonard, *Inconștientul în viziunea lui Lucian Blaga, Preludii la o noologie abisală*, Editura IRI, București, 1997.
35. Grăsoiu, Liviu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. II, Editura Minerva, București, 1974.
36. Grăsoiu, Liviu, *Poezia lui Vasile Voiculescu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977.
37. Grăsoiu, Dorina, *Bătălia Arghezi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984.
38. Grigurcu, Gheorghe, *Poeți români de azi*, Editura Cartea Românească, București, 1979.
39. Ioniță, Puiu, *Poezia mistică românească*, Institutul European, Iași, 2014.
40. Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, Editura Minerva, București, 1981.
41. Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei*, Editura Timpul, Reșița, 1996.
42. Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei. Metamorfozele romanului*, Editura Polirom, Iași, 2003.
43. Matiu, Gabriela, *Monografia unui isihast*, Editura Timpul, Iași, 2004
44. Măduță, Sabina, *Vasile Voiculescu și Rugul Aprins*, București, Editura Florile Dalbe, 2001.
45. Mihăilescu, Dan C., *Ce-mi puteți face, dacă vă iubesc!? Eseu confesiv despre Ioan Alexandru*, Editura Humanitas, București, 2015.
46. Mihuț, Ioan, *Ștefan Aug. Doinaș*, Editura Recif, București, 1994.
47. Mincu, Dumitru, *Tudor Arghezi*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004.
48. Mincu, Marin, *Lucian Blaga. Poezii*, Editura Pontica, Constanța, 1995.
49. Mioc, Simion, *Modalități lirice interbelice*, vol. I, Editura Universității din Timișoara, Timișoara, 1989.
50. Moldovan, Andrei, *Poeți români de azi. Alte erezii*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2011.
51. Muthu, Mircea, *Lucian Blaga. Dimensiuni Răsăritene*, Ediția a II-a, Editura Paralela 45, Pitești, 2000.
52. Nemoianu, Virgil, *Jocurile divinității: Gândire, libertate și religie la sfârșit de mileniu*, EFCR, București, 1997.

53. Nemoianu, Virgil, *Surâsul abundenței. Cunoașterea lirică și modelele ideologice la Ștefan Aug. Doinaș*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Fundația Culturală Secolul 21, București, 2004.
54. Oprea, Nicolae, *Vasile Voiculescu. Monografie*, Editura Aula, Brașov, 2006.
55. Ornea, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980.
56. Petraș, Irina, *Vitriliul și fereastra. Poeți români contemporani*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.
57. Pop, Ion, *Pagini transparente. Lecturi de poezie română contemporană*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.
58. Pop, Ion, *Existența rituală. Despre poezia lui Ioan Alexandru*, Editura Școala Ardeleană, Cluj Napoca, 2020.
59. Popescu, Dorina, *Ștefan Augustin Doinaș și tentativa teoretică a clasicului*, Editura Eurostampa, Timișoara, 2015.
60. Popescu, Florentin, *V. Voiculescu și contemporanii lui*, Editura Muzeul Literaturii române, București, 2004.
61. Regman, Cornel, *Dinspre Cercul Literar spre Optzeciști*, Editura Cartea Românească, București, 1997.
62. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, Ed. Cartea Românească, București.
63. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. 2, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, 2002.
64. Stăniloae, Dumitru, *Poziția d-lui Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Editura Paideia, București, 1993.
65. Streinu, Vladimir, *Pagini de critică literară*, vol. III, Editura Minerva, București, 1974.
66. Șimăndan, Emil, *Dialoguri cu Ioan Alexandru*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
67. Șimăndan, Emil, *Întoarcerea acasă. Ștefan Aug. Doinaș în dialog cu Emil Șimăndan*, Editura Fundației „Ioan Slavici”, Arad, 2003.
68. Ștefănescu, Alex., *Preludiu*, Editura Cartea Românească, București, 1977.
69. Ștefănescu, Dorin, *Metafizică și credință*, Editura Paideia, București, 2005.
70. Ștefănescu, Dorin, *Probleme ale interpretării*, col. „Studii”, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2011.
71. Ștefănescu, Dorin, *Înțelegerea albă. Cinci studii de hermeneutică fenomenologică*, Editura Paralela 45, Pitești, 2012.
72. Ștefănescu, Dorin, *Poetica fenomenologică. Lectura imaginii*, Institutul European, Iași, 2015.

73. Ștefănescu, Dorin, *Poetica imaginii. O fenomenologie a inaparentului*, Editura Paideia, București, 2015.
74. Ștefănescu, Dorin, *Criza conștiinței religioase*, colecția Universitas, Seria Theologia et Philosophia 8, Editura Eikon, București, 2019.
75. Ștefănescu, Dorin, *Texte și contexte. Abordări hermeneutice*, Editura Limes, Florești, 2020.
76. Todoran, Eugen, *Lucian Blaga, Mit, poezie, mit poetic*, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1997.
77. Tomoioga, Anca, *Psalmii în literatura română, (modernă și postmodernă)*, Editura Contemporanul, București, 2015.
78. Ureche, Diana Ioana, *Poezia lui Ștefan Aug. Doinaș. Modernitate și clasicitate*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2011.
79. Ursache, Petru, *Poezie creștină românească (antologie)*, Editura Institutului European, Iași, 1996.
80. Valéry, Paul, *Poezii. Dialoguri. Poetică și estetică*, traducere de Ștefan Aug. Doinaș, Alina Ledeanu și Marius Ghica, Editura Univers, București, 1989.
81. Vianu, Tudor, *Filozofia culturii și teoria valorilor*, Editura Nemira, București, 1998.
82. Wellek, René, *Istoria criticii literare moderne*, vol. II, în românește de Rodica Tiniș, Andrei Brezianu, Editura Univers, București, 1974.

Bibliografie generală

1. Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române*, A-B, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.
2. Academia Română, *Dicționarul General al Literaturii Române*, vol. C/D, articol redactat de Constantin Cubleșan, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.
3. Alexandrinul, Clement, *Cuvânt de îndemn către elini*, VI, în P.S.B., nr. 4, trad. D. Fecioru, Editura IBMBOR, București, 1982.
4. Anania, Bartolomeu Valeriu *Biblia*, vol. III, Editura Litera, București, 2011.
5. Andriescu, Alexandru *Psalmii în literatura română*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.
6. Aristotel, *Metafizica*, XII, 1072 b, traducere de Șt. Bezdechi, Editura IRI, București, 1996.